

ІНШОМОВНІ ЛЕКСИЧНІ КОМПОНЕНТИ У РОМАНІ В. ЛИСА «СТОЛІТТЯ ЯКОВА» ЯК МАРКЕР ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИКА

FOREIGN-LANGUAGE LEXICAL COMPONENTS IN THE NOVEL BY V. LIS'S "THE AGE OF JACOB" AS A MARKER OF THE IDIOSTYLE OF THE WRITER

Стовбур Л.М.,

orcid.org/0000-0001-9678-8047

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Запорізького національного університету

Слов'янськими лінгвістами робилися спроби вивчити іншомовний лексичний корпус у мові художнього стилю, але здебільшого ці дослідження знаходяться на рівні окремих фрагментарних описів мови окремих прозаїків чи поетів або лише побічно зачіпають питання, пов'язані з особливостями вживання запозичень, не розкриваючи повністю проблему функційної значущості цього явища в художньому контексті. Мова української сучасної прози з погляду аналізу функціонування іншомовних елементів досі не ставала предметом докладного дослідження. Передбачається, що досвід такого аналізу може виявити основні стилістичні характеристики запозичень і їхній функційний статус, а також причини та мотиви звернення автора до іншомовних запозичень у своїх творах. А отже, таке дослідження може служити одним із засобів характеристики письменника як мовної особистості.

Зазвичай більшість запозичень, використаних у тексті, мають стилістичну маркованість, тобто несуть певну стилістичну інформацію. Стилiстична маркованість і яскрава виразність іншомовних слів зумовлені їхнім незвичайним звучанням і графікою, унаслідок чого запозичення становлять контраст літературного тексту, а виокремлюваність на тлі контексту, що повністю складається з українських слів, дозволяє іншомовним лексемам уживатися як стилістичні засоби.

Аналізуючи вживання запозичень в ідіостилі письменника, необхідно розглянути питання про їхню роль у процесі створення стилістичного ефекту, тобто визначити стилістичну функцію. У межах нашого дослідження поняття стилістичної функції іншомовної лексики розглядатиметься як творча реалізація запозичених мовних засобів у тексті для виконання ними художньо-виразного навантаження відповідно до художніх завдань.

У художньому тексті іншомовні елементи взаємодіють з іншими текстовими одиницями та використовуються автором із найрізноманітнішими цілями: вони збагачують мову письменника, встановлюють смислові й асоціативні зв'язки між словами, що виражають авторське ставлення до дійсності. Суттєва вага іншомовних слів і словосполучень робить проблему їх класифікації залежною від функцій у тексті.

Ключові слова: запозичені слова, полонізми, росіянізми, німецькомовні вкраплення, інтерференція, білінгви.

Slavic linguists attempted to study a foreign language lexical building in a language of artistic style but in most cases, these studies are at the level of separate fragmentary descriptions of the language of individual writers or poets, or only indirectly affect issues related to the use of borrowing, without fully revealing the problem of the functional significance of this phenomenon in the artistic context.

The language of Ukrainian modern prose in terms of the analysis of the operation of foreign-language elements has not yet become the subject of a detailed study. It is assumed that the experience of such analysis can reveal the main stylistic characteristics of borrowing and their functional status as well as reasons and motives of the author's appeal to foreign language borrowings in his works. And, consequently, such a study can serve as one of the characteristics of the writer as a linguistic personality

As a rule, most of the borrowings used in the text are stylistically labeled, that is, they carry certain stylistic information. Stylistic marking and vivid expressiveness of foreign words are conditioned by their unusual sound and graphics, as a result of which borrowing is the contrast of the literary text, and the distinction on the background of a context, which is completely composed of Ukrainian words, allows foreign language lexemes to be used as stylistic means.

When analyzing the use of borrowings in the idiosyncrasy of the writer, it is necessary to consider the role of their role in the process of creating a stylistic effect, that is, determine the stylistic function. Within our research, the notion of a stylistic function of foreign language will be considered as a creative implementation of borrowed linguistic means in the text to fulfill their artistic and expressive load in accordance with artistic tasks.

In artistic text foreign-language elements interact with other text units and are used by the author for a variety of purposes they enrich the writer's language, establish semantic and associative relationships between words expressing the author's attitude to reality. The significant weight of foreign words and phrases raises the problem of their classification depending on the functions in the text.

Key words: borrowed words, polonism, russianism, German-language inclusions, interference, bilinguals.

Постановка проблеми. Аналіз наукової літератури показує, що питання про запозичення іншомовної лексики в мові сучасної української

поезії та прози майже не вивчене у вітчизняному мовознавстві та потребує ретельного дослідження, визначення особливостей запозичень на

лексичному, словотвірному, морфологічному рівнях, з'ясування стилістичної функції, визначення впливу іншомовних слів на розвиток мови українського художнього тексту.

Актуальність пропонованої розвідки зумовлена тим, що В. Лис вважається одним із найпопулярніших українських сучасних прозаїків, однак питання стилістичної та жанрової своєрідності його творів поки неповно розв'язуються мовознавцями, а мова прози письменника з погляду аналізу функціонування іншомовних лексичних компонентів досі не була предметом окремого дослідження.

Зазвичай більшість запозичень, використаних у тексті, мають стилістичну маркованість, тобто несуть певну стилістичну інформацію. Стилiстична маркованість і яскрава виразність іншомовних слів зумовлені їхнім незвичайним звучанням і графікою, унаслідок чого запозичення становлять контраст літературного тексту, а виокремлюваність на тлі контексту, що повністю складається з українських слів, дозволяє іншомовним лексемам уживатися як текстотвірні засоби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За останні роки значно зріс інтерес філологів до проблем мовних контактів. На сучасному етапі розвитку української мови окремі лінгвісти і навіть лінгвістичні школи (наприклад, львівська лінгвістична школа) працюють над проблемами лексико-семантичних, фонетичних, словотвірних і граматичних адаптаційних процесів, зумовлених запозиченням іншомовних слів в українську мову. Відомі дослідження з цієї проблеми А. Бурячка, К. Городенської, О. Гурко, В. Жайворонка, Ю. Жлуктенка, С. Караванського, Л. Кислюк, М. Кочергана, М. Навальної, В. Німчука, Т. Панько, В. Русанівського, О. Стишова.

Тим часом текстотвірна і стилетвірна роль лексичних запозичень саме в художньому стилі вивчена недостатньо. Є окремі статті, присвячені, наприклад, запозиченим словам у творчості І. Франка (В. Токар [1], І. Ціхоцький [2], М. Карпенко і О. Маймескул [3]). Вивчена іншомовна лексика у творчості Т. Шевченка (дослідниця Т. Черторизька) [4]). Встановлюються стилістичні функції старослов'янізмів у художніх творах (В. Семиряк [5]). Аналізується стилезжиток лексичних одиниць у книзі М. Матіос «Нація» (Л.М. Стовбур, А.О. Мануйлова [6]).

Постановка завдання. Аналізуючи вживання запозичень в ідіостилі В. Лиса, необхідно розглянути питання про їхню роль у процесі створення стилістичного ефекту, тобто визначити стиліс-

тичну функцію. Отже, метою цієї розвідки стало з'ясування текстотвірної та стилетвірної функції іншомовних слів в ідіостилі письменника (на прикладі роману «Століття Якова»).

Виклад основного матеріалу. У художньому тексті іншомовні елементи взаємодіють з іншими текстовими одиницями та використовуються автором із найрізноманітнішими цілями: вони збагачують мову письменника, встановлюють смислові й асоціативні зв'язки між словами, що виражають авторське ставлення до дійсності. Суттєва вага іншомовних слів і словосполучень робить проблему їхньої класифікації залежною від функцій у тексті. Аналіз запозичень у мові письменника дозволив виявити такі функції: номінативну, функцію мовної характеристики, соціально-стилістичну, експресивно-оцінну, функцію авторського самовираження та функцію мовної гри.

Використання запозичень у функції мовної характеристики відтворює індивідуальне сприйняття дійсності персонажем або автором. Характерологічність у цьому разі проявляється як відображення мовних навичок мовців. Показово, що іншомовні лексеми дають повне уявлення про місце проживання, професійну діяльність, володіння персонажем літературною мовою, водночас вони дозволяють певною мірою судити про деякі соціальні характеристики персонажів: вік, походження, освіченість.

У цьому зв'язку доцільно розмежувати мову неукраїнськомовних персонажів, з одного боку, для яких іноземна мова (у романі – польська, німецька або російська) – природний спосіб спілкування, у цьому разі звернення автора до запозичень об'єктивно необхідне для реального колоритного зображення. З іншого боку – мова українськомовних літературних героїв, де запозичення несе в собі додаткове інформаційне і смислове навантаження.

Для характеристики мовлення персонажів-іноземців автор продуктивно використовує фрагменти іноземною мовою. Мова героїв-неукраїнців представлена найчастіше у транслітерованому вигляді зі збереженням графічно-орфографічних особливостей мови-джерела. Подібним чином автор відтворює мову персонажів із більшою повнотою і переконливістю.

Найчастіше В. Лис транслітерує такі іноземні фрагменти, нерідко із підрядковим перекладом, як-от вкраплення німецькою мовою: *Німець-варттовий наставив на нього автомата. – Век! Шіссен* [7, с. 140]; *Хонде хох! – І кулі коло самої голови засвистіли. Так його з хомутом в руках*

і взяли. Так з хомутом і гнали в колоні, бо даремно щось пояснити намагався, що от підводю приїхав, кінь там і віз у мене. – **Маршірен! Шнель! Русішешвайн!** <...> есес, зобачивши таке диво, зареготав: – **О, русішепферде! Зер гут!** Підскочив, хомута на шию накинув [7, с. 158].

В аналізованому романі найбільше представлено у транслітерованому відтворенні польські слова, речення й навіть текстові фрагменти: *Почуття між чоловіком та жінкою. Менцизна і коб'єта* [7, с. 71]. *До відзєня, жолнєж!* – *До відзєня, пане надпоручнік* [7, с. 101]; *Матка Боска*, – *прошептав майор, і на його очах з'явилася зрадлива волога* [7, с. 142]; – *Джєнь добри. То у нас гості такі статечні і поважні? Мабуть, прийшли відразу за якимись певними ознаками – поставою, лицем, вимовою – визнали у цій жінці без страху в погляді свою. Своєї крові й роду. – Пані єстем полька?* – *спитав старший. – Нє тилько єстем, алє билам, єстем і бенде, – Зося ще більше випрямилася. – Проше пана, Зоф'я М'ялковська. Проше пана, полячка, шляхтянка і католичка. З кім мам зашит розмавяць?* [7, с. 153]; *Граптом він щось зірвав з шиї й став простягати, Якову здалося, начеб до нього. Може, тому, що близько стояв. – Возьмі, возьмі, оно муші шє не сплиць,* – *кричав чоловік* [7, с. 163]; *Ци єзика вкусив? А може, й зєв, Свєнтий Єзус... Покаж* [7, с. 178]; *Сказав тихо: – Свєнти Езусе... Джєчі... Малє джєчі... Перехрєстився і простяг фляжку Якову* [7, с. 202]; *Тому й приїхала сюди жити – на крєси всходні, одвєчну польську зємє, і цим дужє гордиться, бо принесла сюди польській дух і єнзик польській. А ось мій, проше вельможного пана, муж Якуб, капрал Войска Польського, який захищав Жєч Посполиту, а то наші доньки – Зоф'я, Гєнефа і Юліана, а в колисці спить, проше ласкавого пана, донька Ядвіга.... – До відзєня, пані Зоф'я. Шєнслівєго жиця...* [7, с. 153]; *Тоді нєх пан жолнєж бєжє валізкі,* – *сказала вона* [7, с. 96].

Порівняно рідко натрапляємо на слова й речення нетранслітерованою польською мовою в частинах, де йдеться про Зося та польських військових: *Зося розірвала конверта, дістала чималий білий аркуш і прочитала одне-єдине речення: «Nasza córka Zofia nie żyje»* [7, с. 133].

Часті включення в текст фрагментів транслітерованої російської мови. Вони передають стиль спілкування радянських військових, котрі в романі розмовляють виключно російською мовою: *Сказав капітан: – Ми освободілі вас от фашистской нечєстї, і после проверкі все будут отправлєни домой, на родіну. Нотє, кто ужє воевал,*

і воєннообязанніє гра жєданє Советского Союза должни єщо послужить своєй родінє. Поєтому все, кто служил в Красной армії, виїті із строя і стать направо. Кто нє служил, но імєєт возраст от восемнадцатї і до сорока п'ятї лєт – виїті і встать налево [7, с. 164]; *Склонім, товарищі, голови перед жєртвами українсько-нємєцкіх буржуазних націоналістов, – казав довгий худий чоловік. <...> Память о родних красноармєйца, заітніка велікой советской родіні, будєт жить вєчно...* [7, с. 196].

Як бачимо, в описі життя українця Якова автор порівняно часто наводить іншомовні фрази, деталі опису або й невеликі уривки тексту, що підсилюють ефект достовірності й фіксують реальність, із якою зіштовхувався головний герой.

Утім найчіткіше функція мовної характеристики персонажів відстежується у мовних партіях українськомовних героїв, або білінгвів, де запозичення несе додаткове інформаційне навантаження. Прикладом може служити мова Альони-Олени, містянки, котра володіє російською і спочатку не переходить на українську навіть у розмові з Яковом: *Дівчина вовтузилася, хрипіла, а потім наче ожила й заметалася по ліжкові. – Дєд, черві лазят... Почєму у тєбя так много червєй? І таких больших... О, да твоя голова оторвалась... І моя тожє... Смотри, как летают... Хватай, а то улєтят... Дєд, хватай...* [7, с. 15]; *дєд, сдєлай жє что-то... Нє уколєш – помру... – А ти нє... То я дохтурку покличу... – Нє бойся, ізбу нє сожєгу, – начє почула його думки* [7, с. 16]. До того ж, мова Альони-Олени часом насичена такими іншомовними словами, значення яких знає більшість сучасних освічених людей: *жєлє* [7, с. 14], *інстинкт самосохранєнія* [7, с. 17]; *Екзюпері* [7, с. 19].

Очевидно, показовим слід вважати факт переходу Альони-Олени з російської на українську впродовж незначного відтинку життя в оселі Якова: *Настав дєнь, коли Оленка сказала: – Яковє Платоновичу, вам треба постригтися. Нє заперечуйтє. І пострижє вас я. – Олька пострижє, – сказав Яків. – Як завше. Альбо Тарас... – Ні, я хочу, – труснула головою. – Чим? – Ну, хоча б ножицями, які у вас я бачила. А хочєтє – дєсь машинку дістану. Мусить жє бути у вашому сєлі машинка. – У мого плємніника є машинка, – сказав. – Я принесу* [7, с. 16].

Як бачимо, сам автор уже називає героїню українським варіантом імені – Олена. Мовний контраст, відбитий у мовній партії цієї героїні роману, становить вдалий приклад побудови художнього образу і відтворення індивідуальної

мовної манери Олени. У такий спосіб, спираючись тільки на мовні факти, серед яких здебільшого іншомовна та питома лексика, автору вдалося відтворити динаміку образу.

Природне вживання іншомовних слів у відповідному контексті може свідчити про освіту й соціальний статус героя, яким є, наприклад, Ростислав.

– Ви дивуєтесь? Все в цьому світі має **господарів**. Цілі **колективи й держави**. Сім'ї й навіть циганські **табори**. То чому б окремо взятій особі, тим більше такій, як та, що ви пригріли, не мати свого **господаря**? **Логічно**, чи не так, Якове Платоновичу? [7, с. 80]; Ви хочете **компенсації** за турботу про неї? – Чоловік поліз в кишеню, дістав **гаманця**, а з **гаманця** **зелену купюру**. – Будь **ласка**. **Гадаю**, **вистачить**? [7, с. 82]. У нечисленних, але промовистих репліках Ростислава іншомовні слова є природними, оскільки включені в контекст літературної мови, а не розмовної. У цьому разі вони також виконують функцію мовної характеристики героя і виказують його соціальний та освітній статус.

Але першорядну й найвагомішу функцію мають іншомовні слова, які трапляються у мові самого Якова. Українець без ґрунтовної освіти, але з природним розумом і хорошою пам'яттю, Яків нечасто вживає іншомовні слова, тому майже всі вони є характеризувальними. Головний герой не володіє досконало ні російською, ні польською мовою, навіть у розмові із Зосею принципово не переходить на польську, хоча й довго прослужив у польському війську і дещо знав із польської мови.

Під час вживання іншомовних слів Яковом виникає міжмовна індивідуальна інтерференція. Інтерференція – взаємодія мовних систем в умовах білінгвізму, яка виникає або у процесі мовних контактів, або у процесі індивідуального засвоєння нерідної мови. У процесі інтерференції відбувається процес мимовільного, спонтанного перенесення, накладання ознак системи однієї мови на систему іншої. Результат такого перенесення виявляється в появі відхилень від норми та системи однієї мови під впливом іншої. Внаслідок інтерференції, породженої взаємодією двох мовних систем, але найчастіше української й російської, виникають контаміновані фрагменти із запозиченнями у мовній партії Якова. Контаміновані форми В. Лис якраз і використовує як художній прийом для характеристики мови головного героя: *Деся із села вже з півроку, як приходить, лопає все, що дає: і бульбу, і хліб, ну про ковбаску, як принесе з **куперації*** [7, с. 12];

*Бо **письма** (листа, напевне б сказало те кляте дівчисько) не буде* [7, с. 15]; *Яків не знав, що роботи. **Бігти по фершалку?*** [7, с. 16]; *Приведена ним того-таки вечора **дохтурка** Вікторія глянула на тільце, що здригалося у напівсні в судомних конвульсіях* [7, с. 16]; *а під полукіпком дядько, геть зарослий, з **ружжюм** сидить* [7, с. 56]; *Сьомка неїн все по своїх морях-окіянах плавав* [7, с. 41]; *Валік, Валько, Тарасів син, який цього року закінчив школу й уже поступив до якогось там **ніверситету** чи й до двох одразу й туперка вибирав* [7, с. 54]. *Потім нижче спину, десь **по нирках** (по бочках, казали у їхньому селі, переінакшуючи російське «почки»), і він упав* [7, с. 71]. Ці та інші контексти переконують у тому, що автор майстерно поєднує дві характеризувальні лексичні площини в мові свого героя: контаміновані іншомовні слова та поліські діалектизми, які складають виражальну основу мови Якова.

Подібні контаміновані форми акцентують увагу читача на лексичній і фонетичній особливостях іншомовних слів. Письменник спирається на закріплену мовну традицію сільського населення контамінувати незрозумілі іншомовні слова. Подібних іншомовних покручів у мові Якова більше, ніж достатньо, аби переконатися у їхній функції мовної характеристики цього героя: *командер* [7, с. 35]; *Расея* [7, с. 41]; *границя* [7, с. 42]; *шкандаль* [7, с. 62]; *карактер* [7, с. 72]; *ліворуція* [7, с. 110]; *чамайдан* [7, с. 109]; *пенція госуларствена* [7, с. 204]; *сурприз* [7, с. 233]; *анцихрист* [7, с. 35]; *блюзка* [7, с. 117]; *колхоз* [7, с. 206]; *прахтика* [7, с. 199] і под.

Подібні контаміновані іншомовні слова, породжені міжмовною інтерференцією, є типовими (як і діалектизми) для мовної партії Якова. Уживаючи такі характеризувальні випадки індивідуальної мовної манери свого персонажа, коли поряд із запозиченнями використовуються природні для селянина просторічні й діалектні слова і вирази, автор створює певне протиріччя, що дозволяє судити про реальний соціальний статус Якова.

В. Лис використовує такий прийом не тільки в мовній партії Якова. Він відтворює окремі характерні риси індивідуальної мовної манери інших персонажів, де іншомовні слова виконують своє мовленнєве завдання: *Вони сварилися, а дівчисько, виявляється, слухало... – Тьотка, ви **Екзюпері** читали? Заскочені, вони обоє – батько і дочка – обернулися. Стоїть, од вітру хитається. Очиськами – нічого не скажеш, гарні, майже блакитні, з поволокою – блимає. – Якого ще в дідька **Зюпері?** – Олька вибухнула. – Каторий **Антуан**,*

тьотенька. *Де Сент каторий. Французській граф, между прочім. Льотчик і писатель. – Ну, чули, тату, воно ще й здівасця!* – *Олька в боки взялася, а Яків добре знав небезпеку цього жесту. – Наркоманка, а грамотна* [7, с. 19]. Таке контрастне поєднання іншомовних, діалектних або знижених розмовних лексем створює необхідний мовний ефект. Подібним слововживанням автор прагне якомога яскравіше й детальніше охарактеризувати своїх героїв, котрі часом не вміють грамотно побудувати висловлювання із запозиченням через його нерозуміння.

Запозичення, використані в характерологічній функції, порівняно менше поширені в ідіостилю В. Лиса. Вони складають близько 32% від загальної кількості вжитих іншомовних слів у романі. Такий тип стилістично використаних запозичень спрямований на побудову художнього образу і відтворення індивідуальної мовної манери героя. Наявність контамінованих іншомовних одиниць у тексті підсилює ефект реалістичності, надає мові літературних героїв природності й особливого народнорозмовного колориту.

Не менш промовиста у створенні мовної характеристики героїв аналізованого роману старослов'янська лексика, яка, на наш погляд, також виконує функцію мовної характеристики героїв-селян. Старослов'янзми уживаються у репліках майже всіх поліських селян, описаних у творі, але найбільш промовистими вони є у мові Якова.

Як засіб образотворення, можуть бути наведені фрагменти церковнослов'янської мови у вигляді молитов і звернень до Бога в мові головного героя роману: *Отче наш, що на небесах, – раптом зашептав, – Нихай святиться ім'я Твоє... А коли закінчив тую молитву, почав іншу, своїми словами, що почали звідкись приходити. <...> Бажав Улянци щасливого життя, яко на землі і яко Пречистій Діві, шептав* [7, с. 63]; *– Господи, прости мене, – сказав Яків. – Прости мене, Господи. Я погубив одну неправедну Душу, али й порятував одну* [7, с. 90]; *Молитви твердив, які знав: і «Отче наш», і до Богородиці звертався, і до святих Миколая, Дмитра-великомученика, чия церква в їхньому селі була, і Пантелеймона, котрого у них в селі Паликопою прозивали, бо ж на жнива припадало те свято, і грім често гримів, а в тих, що того дня робили, блискавка могла копу запалити. І ангелу своєму і заступнику апостолу Якову, брату Сина Божого, молився, сам складаючи невміло слова, що благали про заступництво* [7, с. 160]; *«Содом і Гоморра, от вони – Содом і Гоморра теперішні, – поду-*

мав Яків. – А там ніч. Усі ми покарані за гріхи наші. І я покараний. Та все 'дно жити хочеться» [7, с. 161]; *Сказано в Писанії... Поможі ближньому...* [7, с. 15]. Отже, така показова кількість уживань старослов'янзмів у мові головного героя може бути ще однією характеризувальною мовною ознакою образу Якова.

Старослов'янзми є органічною частиною аналізованого художнього тексту, оскільки вони яскраві й упізнані елементи, включені здебільшого в мову персонажів певної соціальної групи. Цією соціальною групою є українське селянство, мова якого насичена божбою, частими в ужитку церковними й релігійними назвами: *Після того сну не стерпів, відпросився у хазяїна на два дні, тим більше, що Трійця була* [7, с. 45]; *Яків не міг її кинути, перервати ці прокляті любові, цю гріховну веремію* [7, с. 55]; *Циви-те здуріли, тату, ци Господь вам альбо дідько молоко п'яної кози подарував? – казала Ольга* [7, с. 56]; *Али ж не!.. Де ж то я стою, на якому березі, Господи!* [7, с. 64]; *А в очах... В очах – мука і благання. Благання? Принаймні так Якову здалося* [7, с. 83]; *В якій мало бути хоч якась коли не прощення, то... То надія? – Свят-свят. О, Боже мій милий... Що люде скажуть?* [7, с. 115]. *Чим вони провинилися в Отця Небесного, що Він прирік їх на таке життя й такі муки?* [7, с. 128].

Не менш стилетвірним є ще один мовний факт роману «Століття Якова», безпосередньо пов'язаний із проблемою мови релігії. Йдеться про релігійність Зосі та словесні способи її вираження. Упродовж перших частин роману ця героїня вживає польські звертання до Бога й Божої Матері, передані кириличною транскрипцією: *– Толькі спробуй не вернутися. Найду могілу й викину твої поганія кості. Маткою Тарнобжегскою присягаюсь. Господи Боже милостівий, що ж то таке естем на свете бялим? – І далі, ще гарячковіше: – Я буду молити і свою Матку Боску, і Матір Божу... Обіцяй, що берегтимеш себе?* [7, с. 137].

Висновки. Отже, вживання іншомовних слів з метою мовної характеристики героїв становить окремий функційний тип лексичних запозичень у романі «Століття Якова». Іншомовні слова в цій функції розкривають світосприйняття героїв та автора, а також часто вказують на соціальний, освітній, національний статус персонажів. Доцільними вважаємо подальші дослідження ідіостилю письменника через призму стилевжитку інших мовних одиниць – словотворчих, фразеологічних, морфологічних, синтаксичних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Токар В. Іншомовна лексика в мові творів І. Франка. *Матеріали респ. наук. конф., присвяченої 115-річчю від дня народження та 55-річчю з дня смерті І. Франка* (м. Житомир, 15–16 жовтня 1971 р.). Житомир, 1971. С. 123–125.
2. Ціхоцький І. Нетранслітеровані конструкції як засіб мовної характеристики (на матеріалі Франкового ідіостилю). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2004. Вип. 34. Ч. 2. С. 326–330.
3. Карпенко М., Маймескул О. Нетранслітеровані іншомовні елементи в ідеостилі Івана Франка: до проблеми розв'язання ситуації «лексичного дефіциту» творчої особистості. *Іван Франко і творення української суверенної держави* : збірник наукових праць. Київ : Наукова думка, 1996. С. 131–138.
4. Черторизька Т.К. Іншомовні слова і словосполучення у творах Т.Г. Шевченка. *Мовознавство*. 1978. № 1. С. 74–80.
5. Семиряк В.Д. Старослов'янська лексика крізь призму пізнавальної функції мови. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2006. № 2. С. 228–230.
6. Стовбур Л.М., Мануйлова А.О. Стилевжиток лексичних одиниць у книзі М. Матіос «Нація». *Філологія: сучасний погляд на вивчення актуальних проблем* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 26–29.
7. Лис В.С. Століття Якова : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 246 с.

УДК 811.161.2'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.10-1.8>

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ВЛАСНЕ-ІМПЕРАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ**

**FEATURES OF THE FUNCTIONING
OF THE PROPER IMPERATIVE CONSTRUCTIONS**

Умрихіна Л.В.,

orcid.org/0000-0003-3888-342X

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри української мови

*Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди*

У статті здійснено спробу висвітлення особливостей утілення сутнісних ознак модального значення імператива у функціонуванні власне-імперативних конструкцій. Звернено увагу на взаємозумовленість їх семантики та специфіки функційного призначення, яке полягає у спонуканні високого ступеня категоричності до беззаперечного виконання дії. Визначено домінуючі компоненти змістової структури аналізованих конструкцій, а також важливі ознаки комунікативної ситуації, котрі впливають на реалізацію наказу-веління.

Актуальність розробки пов'язана з важливістю розв'язання проблеми кваліфікації імператива як унікального лінгвістичного феномену, що відбиває складний суб'єктивний світ мовної особистості. Досі лишається відкритим питання однозначної кваліфікації як імператива, так і центрального типу імперативних конструкцій.

Власне-імперативними конструкціями визнано такі, що, виражаючи значення наказу-веління, консолідують ядро імператива і формують центральний функціонально-семантичний тип імперативних конструкцій. Значущими конститuentами імперативної семантики цього типу конструкцій є повинність і необхідність, які сприяють вираженню наказу-веління. Вагомими факторами реалізації аналізованого значення є високий ступінь авторитарності адресанта, контрольованість ним відповідної ситуації, низький рівень свободи адресата, безпеліційність. Наказ-веління визначено як особливий вид вербальної дії, реалізацію якого значною мірою регулюють соціальні традиції комунікативної взаємодії. Власне-імперативні конструкції, що передають значення наказу-веління, можна вважати історично й соціально маркованими, оскільки їх виникнення і функціонування безпосередньо пов'язані зі сферою комунікації осіб найвищого соціального статусу із представниками нижчих щаблів суспільства.

Проведений аналіз відкриває перспективи вивчення додаткових відтінків основного імперативного значення, утілених у різних типах синтаксичних конструкцій.

Ключові слова: імператив, імперативне висловлення, власне-імперативна конструкція, авторитарність, наказ-веління, комунікативний контроль, свобода адресата.

The article presents an analysis of the semantic structure of the central type of the imperative constructions, the main informative parameters of the imperative in the functioning of the proper imperative construction are pointed out. The author focuses on the interdependence of their semantics and the specifics of the functional purpose – high categorical